

Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri

Yusuf Akçura

Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, 174 sayfa, ISBN: 978- 975- 16-22-754

Ümit ÇALIŞKAN*

31

Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliği fikriyatında Ziya Gökalp ile birlikte temeli oluşturan iki isimden biridir. Akçura, Kazan'a göç eylemiş Kırım Türklerinden bir aileye mensuptur. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra annesi ile birlikte İstanbul'a gelirler. Harbiye'de eğitimi sırasında Türkcülük hareketlerine katılmaktan dolayı 45 gün ceza alır, zamanın kurmaylığı demek olan Erkan-ı Harbiye sınıfında ikin Fizan'a sürgün edilir ve askerlikten uzaklaştırılır. Paris'te 3 sene Siyasal bilgiler okulunda eğitimini tahsil etti ve okuldan üçüncülük ile mezun oldu. 1903 yılına gelindiğinde İstanbul'a dönmesi yasak olan Akçura, Kazan'a amcasının yanına gider, bu zaman zarfında Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkarmış olduğu Şuray-ı Ümmet ve Meşveret imzasız yazıları neşredilir. Kuzey Türklüğü'nün fikri, siyasi, sosyal, ekonomik yönden doruk noktasını teşkil eden, özellikle Rusya Müslümanları arasında birlik fikrinin oluşmasında kıvılcım vazifesi gören Kazan şehrinde İsmail Gaspıralı ile birlikte çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunur. İstanbul'a geldikten sonra ise Türk Yurdu Derneği'nin kurmaları ile derneğin yayın organını Türk Yurdu'nun müdürlüğünü uzun süre yapmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunda aktif olarak görev alan Akçura 1935'de geçirdiği kalp krizi neticesinde hayata veda etmiştir.

Eser, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlar geçirdiği ve büyük güçler arasında sıkışık kaldığı bir dönem olan 18. ve 19. yüzyılı incelemektedir. 18. asır sonlarında devletin hududu: Küçük Kaynaca

*Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi, umitcaliskan71@gmail.com

Muahedesi yapıldıktan sonra kuzeyde Kafkasya'nın tamamı, doğuda Basra körfezine kadar bütün Arap yarımadası, batıda Tuna'dan Mora'nın Matapan Burnuna kadar, güneyde Akdeniz'in güneyindeki sahillerin tamamı idi. Balkan nüfusu dönemin şartlarında kesin olmamakla birlikte 35 ila 50 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Aynı dönemde iktisadi vaziyet ise pek iç açıcı değildir, artık kendi kendine yetemeyen bir devlet vardır ve hatta askeri ihtiyaçlarında dahi dış alıma muhtaç hâle gelmiştir. İnsan sermayesinde ise liyakatsizlik, seciye ve ahlâkça düşkün davranış gösteren yöneticiler, itaatsiz ve düzensiz askeri kuvvet ve zâfa uğramış bir saltanat makamı vardır.

19. asırbaşında devletin çeşitli yerlerinde dinî ve millî isyanlar başlaya gelmiş, bunlar dönemin güçleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmiş daha sonra yapılan anlaşmalarda Hıristiyan halkın haklarının korunması gibi güya “masum” bir taleple özellikle balkanlarda özerk ve bağımsız oluşumlara yol açmıştır. Bu hareketler daha sonra Müslüman kavimlerine de sirayet etmiştir. Biraz önce de bahsettiğim üzere acz içinde olan insan sermayesinden dolayı gerekli ve yeterli adımlar atılamamış bunun neticesinde de devletin dağılmasına giden bir süreç hâsıl olmuştur.

Balkan kavimlerinde milliyetçilik duygusunun yerleşmesi ve isyan hareketlerinin başlamasının nasıl olduğu mevzusuna gelecek olursak şu şekilde izahı mümkündür. Ulahlar'da millî duygular Katolik olmaları ve Latinceyi de öğrenmeleri ile kendilerini Roma İmparatorluğu'nun varîsi addetmeleri ile gelişmiştir. Sırlarda ise Slav halkının bir mensubu olmalarından sebeple ileri gelen millî duygular, yol kesici ve köy basıcı haydutların (Haiduk) başı çekmesi ile olagelmıştır. Karadağlılar fiilen Osmanlı tebaası olmakla birlikte başlarındaki bey ve papazların idaresinde bulunan bir halk idi ancak Osmanlı idaresinin kuvvetini kaybetmesi, milliyetçilik hareketlerinin Balkanlarda yayılması ve mezhep yakınlığı bulunan Rusların teşviki ile isyana kalkışmışlardır. Yunan isyanı fiilen II. Mahmut zamanında başlasa da düşünsel alt yapısının temeli Korayisve Rigasgibi yazarlar tarafından Türk düşmanlığı ve Megalo İdea fikirleri çerçevesinde hayli önceden atılmıştır. Yunan isyanının diğerlerine oranla farklılığında ticaret ile uğraşan burjuva sınıfının etkisinin olduğunu da unutmamak gerekir.

Arap Yarımadasında ise iptidai noktada olan millî duygular daha çok dinî bir ayrılık gözükmele beraber arka planında kuvvetli Türk düşmanlığı barındırmaktadır. Abdülvehhab etrafında oluşan Vehhabilik, Necid bölgesinin nüfuzlu adamlarından Muhammed Bin Suud'un kendisine damat olup mezhebini kabulü ile Arap yarımadasında hızla yayılmaya başlamıştır. Muhammed'in oğlu Abdülaziz 20.000 adamı ile Mekke'ye gelip hac yaptı, daha sonra ahalinin kendisine itaati ile mezheplerince caiz olmayan türbe ve binaları yıktırdı. İslam peygamberinin ve halifelerinin evleri ve ulemanın kabirleri harap edildi. Bununla da kalmayıp Hacer-ülEsved'i yerinden kopartıp parçalattı.

Mısır ve Bağdat'ta idare tam olarak Osmanlı valileri tarafından sağlanamamakta idi çünkü bu bölgelerde zamanında Türk devleti kurup daha sonra bu güçlerini hâlen devam ettirmek niyetinde olan Kölemenler vardı. Nüfusları bölgeye oranla az olmayan Kölemenler fiilen Osmanlı valisine ortak olarak hareket etmekte idiler.

Bunca isyan ve kalkışma karşısında en büyük güç olarak kullanılacak askeri kuvvet Yeniçeriler acz içinde idi, disiplin ve itaatten uzak olan bu askerler aynı zamanda tâlim dahi etmemekte, işlerine gelmeyen bir durum hâsıl olduğu zaman kazan kaldırıp Et meydanına çıkmakta ve istediği “kelleleri” almadan dur durak bilmemekte idi. Bu ocak ile artık bir yere gelinemeyeceğinin anlayan III. Selim, ıslahat hareketine girişmek istemiştir ancak bunun karşısında Yeniçeriden evvel ulema, vezirler, diplomasi ve malî işleri yürüten Fenerli Rum beyleri dahi durmuştur.

III. Selim tahta çıktığı zaman hâl ve vaziyet bu minvalde olunca ordunun ıslahı meselesinin üzerinde durmuş ayrıca sorunların etrafıca anlaşılması için ulemadan değerlendirme istemiştir. Bunların içinde en geniş biçimde sorunları ele alan ve çözümünü izah eden Kazasker Tatarcık Abdullah Efendi tarafından yazılan layiha olmuştur. Layihaların hükümdara sunulmasından sonra “...meseleler üzerine müzakere olunmak için, meşveret meclisleri aktedildi.”(s. 44)

İktisadi problemlere karşı önlemlerin alınıp da uygulanamayışının nedeni ise: bu tedbirleri uygulayacak kimselerin olmayışı ya da birkaç kişi oluşu ve şahsi menfaatlerin milletin menfaatlerinin önüne geçmesi olmuştur.

Hayli ilginç bulduğum ve mutlaka üzerinde durulmasını düşündüğüm bir olay yaşanmıştır Osmanlı ülkesinde, Fransız devrimi Fransız vatandaşlarının yaptığı şenlikler ile sokaklarda ve elçilik binasında kutlanmıştır. Osmanlı devleti o zamanki takip ettiği siyaseti gereği buna müsamahakâr davranmış, bir müdahalede bulunmamıştır. Fransız Cumhuriyeti'nin, Osmanlı Devletine gönderdiği büyükelçiyi Osmanlı Devleti zamanın diğer devletleri kabul etmediği için kendisini resmi olarak kabul etmemiştir ta ki Prusya kabul edene kadar ancak o zaman büyükelçi Saint Maur kabul edilmiştir.

Fransa'da Cumhuriyet yönetimi de olsa Osmanlı devletinin ilişkileri uzun zamandır takip ettiği gibi dostane bir şekilde devam ediyordu ancak Napolyon Fransa'da yönetimi tek başına ele alınca Fransa'nın saldırgan bir politika izleyip Osmanlı topraklarına göz dikmesi ile ilişkiler artık eskisi gibi olmamıştır. Hatta Napolyon kendisi saldırgan tutum izlememekle kalmamış Adalar ve Balkanlar'daki Yunanlıları ve Kudüs'te bir Yahudi devleti kurulması için Yahudileri sürekli tahrik etmiştir. Napolyon'un esas amacı Suriye'yi ve Mısır'ı ele geçirerek İngilizlerin Hindistan yolunu kesmek veyahut İstanbul'u almak sureti ile Osmanlı'ya son vermek daha sonra da Avusturya'yı ele geçirmek idi. Napolyon, ilerleyen zamanlarda bu düşüncesini çeşitli vesilelerle Rus ve Nemçe İmparatorluna açmış ve “Hissemizi alalım, yani Türkiye'yi taksim edelim!” demiştir.

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmek üzere İskenderiye ve Abuhur'a asker çıkarması üzerine bu durumdan asla haz etmeyen Rusya ve İngiltere derhal Osmanlı'nın yanında yer aldı. Mısır'da Kölemenler ve bir kısım Osmanlı askeri dirense de Fransızlar ilerlemiştir. İngiltere'de Abuhur'a asker gönderdi burada Fransızlara ağır zayıat verdirildi. Rusların boğazdan geçişine izin verildi. Bu üçlünün beraberliği zorunlu bir beraberlikti.

Napolyon çeşitli Osmanlı ileri gelenlerine mektuplar göndererek kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Cezzar Ahmet Paşa bu mektubu getireni huzuruna dahi kabul etmezken Peygamberin neslinden

geldiğini iddia eden Mekke Emiri Şerif Galib kendisinin ve Mekkelilerin Mısır ile ilişkileri devam ettirmek ve kahve satmak istediğini iletmiştir. İbretlik bir olay olarak not düşmek istedim.

Fransızların çekilmesinden sonra ise bölgede kalan İngilizlerin çekilmesi Osmanlı'yı epey uğraştırmış her olayda yaşanan hazin son gibi burada da Osmanlı'nın içişlerine müdahale noktasına varan durumlar tezahür etmiştir. Osmanlı'nın Fransızlara karşı koymak için Balkanlar'dan getirdiği bir kısım askerin başında bulunun Arnavut kökenli Kavalalı Mehmet Ali Mısır'ı terk etmeye yanaşmamış, bölgenin idaresini ele geçirmek için Kölemenler ile bir olup Medine Muhafızı Ahmed Paşa'ya karşı koymuşlar ve kendisinin idareyi ele almasına izin vermemişlerdir. Uzun uğraşları sonunda Kavalalı Mehmet Ali ile başa çıkamayan Osmanlı bu zatı Paşa olarak tanımış ve Mısır'a vali olarak atamak zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın yine zapt etmek için epey uğraştığı ancak başarılı olamadığı Kölemenleri de Mehmet Ali Paşa aralarındaki çekişmeden faydalanarak yok etmiştir.

Nizam-ı Cedit uygulaması ise Edirne Vakası(Yeniçeri-Ulema ve âyan işbirliği) ile sonlandırılmak zorunda kalmış, bununla da yetinilmemiş yamakların başlattığı başlarında Kabakçı Mustafa'nın bulunduğu isyan Padişah III. Selim'in hâlini istemiş ve III. Mustafa'yı cülus etmiştir.

Her şeyden evvel Akçura, isminin olması eserin okunmasını gerektirir. Eserin bundan ziyade dönemi vakanüvislerin farklı görüşlerini kıyas ederek incelemesi, döneme dair yazılmış özellikle Fransız kaynakların da kullanılması ve olaylara tek bir açıdan bakmayıp her yönüyle değerlendirmesi-izah etmesi bana muhakkak okunması gereken bir eser olduğunu göstermiştir.